

5. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 1980-х років. – К.: Либідь, 1995.

6. Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.). – К., 1994.

7. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1998.

8. Українська Гельсінкська Спілка (1988 – 1990 рр.) у світлинах і документах / Упоряд. Ткачук О. – К.: Смолоскип, 2009.

9. Український Правозахисний Рух. Документи і матеріали Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод на Україні / Упор. О. Зінкевич. – Торонто-Балтимор: «Смолоскип», 1978.

The author analysed the complex of world-view conceptions of ukrainian dissident and human rights activity in the 60th - 80th years of XX century, that defending human rights, considered the cost of human personality a leading feature, that immanent for development of democratic society and the ukrainian public traditions.

В статтє анализується комплекс мировоззренческих представлений українських дисидентів и правозащитників в 60 – 80-ые годы ХХ ст., которые, отстаивая права человека, считали ценностность человеческой личности ведущей чертой, присущей как для развития демократического общества в целом, так и для украинских общественных традиций в частности.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Стефанчук Р. О.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті аналізуються шляхи розвитку сучасного цивільного права України з огляду на європейський вибір. Детально досліджується питання створення DCFR як нового фундаментального академічного проекту, який визначає майбутній розвиток європейського приватного права.

Ключові слова: розвиток цивільного права; DCFR; європейське приватне право.

Становлення України як правової держави не можливе без вивчення багатого досвіду право- та державотворення інших країн, особливо тих, що становлять найкращі світові зразки «правового мистецтва». Але, враховуючи одвічне Тарасове: «чужого навчайтесь та свого не цурайтесь», ми повинні усвідомити, що сліпе мавпування тих чи інших правових зразків і бездумне перетягування їх на правовий ґрунт України може дати стільки ж користі, скільки і спроба вирощувати теплолюбні рослини в умовах суворого полярного клімату. Тому запозичення тих чи інших елементів, принципів та систем повинно бути критичним і враховувати існуючі історичні традиції розвитку національного правопорядку. Лише за такої умови ми можемо запропонувати найбільш ефективний формат побудови унікальної української правової традиції.

З огляду на це вивчення багатого досвіду науки порівняльного правознавства та застосування його фундаментальних положень може стати для України варіантом подолання усіх негативних явищ на шляху формування громадянського суспільства. Однак, перед тим як заглиблюватись у бездонний океан системи правових знань зарубіжних країн, ми повинні дати відповідь на питання: а яку сферу (рівень) правових знань нам слід найбільш ретельно вивчати і яка мета такого вивчення? На наше глибоке переконання, право у своїй сукупності є складною та багаторівневою системою наукових знань, навичок та вмінь, яка включає у себе три основних рівні: математику права, філософію права та політику права. Математика права є первинним рівнем системи права, який містить у собі інструментарій права, його доктрини, способи та прийоми. Іншими словами, математика права — це система права у статичному її вигляді, фактичний відбиток сучасного стану її розвитку. Філософія права

вже включає різноманітні погляди на можливе філософське осмислення існуючого правового порядку та потенційні варіанти його розвитку. Але найбільш складним рівнем, на наше переконання, є рівень політики права, який має спрямовуватися на вибір тієї моделі права, яка найбільш повно відповідає політичним, економічним та соціальним реаліям, а також визначення її структури, елементів та етапів впровадження. І якраз цей рівень повинен бути предметом найбільш прискіпливого вивчення, оскільки дає можливість піймати динаміку розвитку правової системи та вектори її розвитку.

В Україні, на превеликий жаль, питання політики права фактично винесено за рамки наукових досліджень, а існуючий її рівень не витримує жодної критики. У нас фактично немає жодного нормативно-правового акта, який би закріплював загальні засади розвитку українського права. Прийняття нормативно-правових актів здійснюється хаотично та переважно неякісно. Навіть на найбільш елементарному рівні не існує чіткого порядку планування та здійснення нормотворчої діяльності. Безперечно, цьому сприяє відсутність низки фундаментальних актів, зокрема Закону України «Про нормативно-правові акти», який би унормував бодай первинний статичний рівень їх співвідношення, сформулював принципи та процедури нормотворення в Україні. Отже, слід дійти чіткого розуміння, що формування правової політики в нашій державі є нагальним завданням.

Однак ми маємо усвідомлювати, що формування правової політики в Україні не може бути обмеженим наведенням порядку у нормотворчій діяльності. Ми, будучи повноцінними учасниками світових процесів, повинні враховувати тенденції світового глобалізму, в тому числі і в сфері правової політики. А для України це питання є актуальним, як ні для якої іншої держави. Адже історично знахо-

дячись на перехресті двох «мегаімперій» – Росії та Європи, – які різні за своїми світоглядами культури, Україна вимушена враховувати інтереси та політичні настрої кожної з них. Маючи європейські амбіції, Україна водночас має багатовікову прив'язку до правової системи російського та радянського періоду. І тому нам потрібно формувати свою правову політику з урахуванням нашого пострадянського минулого та проєвропейського майбутнього. При цьому ми повинні зрозуміти, що згадані системи не є взаємовиключними. Сьогодні в Росії дедалі більше говорять про перспективи «європеїзації» приватного права [1]. А це свідчить тільки про те, що пошук можливостей взаємного зближення правових систем є проблемою наднаціонального масштабу. Слід зауважити, що метою при цьому повинно стати не стільки негайне створення єдиної моністичної системи права, скільки визначення можливості потенційного взаємного узгодження своїх правових позицій та бачень у розвитку права з метою зближення правових систем. Але чи не утопічна ця ідея? Чи можливо здійснити загальне зближення та уніфікувати правові системи усіх країн? На наше глибоке переконання, право в усьому світі виконує одну благородну місію – утвердження Добра та Справедливості, а, відповідно, і методи такого утвердження, попри свою наявну відмінність у механізмах, є близькими. Найбільш відчутною така близькість проявляється на прикладі цивільного права. Адже приватноправовий механізм, який опосередковує динаміку та статичку майнових відносин, є найбільш придатним та за своєю структурою піддатливий для змін. Цьому, в першу чергу, також сприяє і велика подібність приватноправових конструкцій, які, наче через природний відбір, проходили випробування часом, а найкращі їх зразки фактично вже є вмонтованими в правові системи різних правових систем. Так, правова конструкція договору купівлі-продажу, міни, найму залишається практично незмінною у своїй основі ще з часів римського права. Та й нові правові конструкції франчайзингу, факторингу, лізингу тощо також мають більше спільного у своєму інструментарії, ніж відмінного. Саме тому, на нашу думку, із політики зближення правових систем приватного права слід починати загальний шлях до формування уніфікованої правової системи світу.

Враховуючи це, спробуємо поглянути на Захід, щоб визначити, якою повинна бути наша цивільно-правова політика з огляду на останні тенденції у розвитку приватного права Європи.

Одвічне прагнення України довести усім, що ми є європейською державою, пов'язано не стільки із наявністю на нашій території географічного центру Європи, скільки із прагненням привести свої стандарти життя відповідно до тих стандартів, які на сьогодні існують у більшості країн Європи. Ніхто ж не буде заперечувати, що економічний потенціал розвитку вказаних держав, а, відповідно, і середній рівень життя у цих країнах є одним із найвищих у світі. Особливо актуально на сьогодні це в контексті перспектив входження України до Європейського Союзу. Адже, переслідуючи таку мету, Україна намагається привести своє законодавство відповідно до *acquis communautaire*. Для цієї мети створено низку загальнодержавних концепцій, програм, проведено безліч різних самітів. Але чи збільшилися від цього наші знання про правову політику ЄС, чи все ж таки вони залишилися на рівні тих знань, які ми отримали із курсів «Міжнародного права», «Європейського права» чи «Цивільного та торгового

права зарубіжних країн», у яких здебільшого знаходять своє відображення питання статички зарубіжного законодавства європейських країн. І чи концептуально нам достатньо такого підходу, за якого ми одвічно будемо залишатись сторонніми спостерігачами за правовою діяльністю наших європейських колег і ніколи не будемо сприйматись як серйозні потенційні партнери на цьому напрямку? Питання, на нашу думку, є риторичним. Україна сьогодні повинна дедалі глибше вникати у питання правової політики Європейського Союзу та брати у її формуванні якнайактивнішу участь. Тому і зупинимося на тих процесах, які тривають на небосхилі правової політики ЄС у сфері приватного права.

Про необхідність уніфікації приватноправових систем у Європі говорять вже давно, але процес цей проходить повільно, проте планомірно. Так, у 1982 році було створено Комісію з питань Європейського договірного права (*Commission on European Contract Law*), яку очолив відомий професор Оле Ландо (*Ole Lando*). Основним завданням цієї комісії було створення «Принципів європейського договірного права» (*Principles of European Contract Law — PECL*), де було розміщено спільні для різних правових систем держав Європейського Союзу норми та принципи, що опосередковували договірні відносини. Робота вказаної комісії тривала достатньо довго і в 1995 році було опубліковано першу частину «Принципів європейського договірного права» [2], відповідно, у 1999 та 2003 роках було видано другу та третю частини цієї праці¹.

Натомість процеси щодо зближення правових систем країн ЄС проходили далі. Європейський парламент своєю резолюцією від 26 травня 1989 року (*OJ C 158 (28.6.1989)*) та повторно резолюцією від 6 травня 1994 року (*OJ C 205 (25.7.1994)*) закликав юридичну академічну спільноту до створення Європейського кодексу приватного права (*European Code of Private Law*). На основі вказаних парламентських резолюцій Міністерство юстиції Голландії організувало в 1997 році в Гаазі конференцію під лозунгом «До Цивільного кодексу». Під час цієї конференції виявилось, що переважна більшість європейських юристів висловились за ідею формування пан'європейської кодифікації приватного права, здатної вирішити завдання інтенсивного порівняльного дослідження, яке вивільнене від обмежень уявлень національних інтересів та розміщення політичної доцільності. Тому і було створено спеціальну Групу щодо вивчення Європейського цивільного кодексу (*The Study Group on a European Civil Code*)², яку очолив відомий голландський вчений Крістіан вон Бар (*Christian von Bar*) та до якої увійшли найвидатніші науковці із ЄС, на яких покладалося завдання, провести порівняльне юридичне дослідження в сфері приватного права різних правових систем країн-учасниць. Метою діяльності вказаної Групи щодо вивчення Європейського цивільного кодексу є визначення (через академічне порівняльне дослідження в сфері права) міри, до якої існуючі положення приватного права у різних правових системах держав-членів можуть бути сформульовані у термінах окремих правових принципів. Завданням такого дослідження мало стати вироб-

¹ У повному варіанті PECL розміщені на: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/.

² Більш детально про цю наукову групу та результати її діяльності див.: <http://www.sgecc.net/>.

лення кодифікованого переліку Принципів європейського права для зобов'язального права та основних аспектів права власності. Зрозуміло, що академічне дослідження потенціалу для кодифікації європейського приватного права буде не тільки цінним вкладом у європейську юридичну науку, а й створить доступний та повністю анотований перелік принципів приватного права з корінням у різних правових сім'ях сучасної Європи. Текст проекту мав стати безпрецедентним правовим ресурсом у порівняльному правознавстві для практикуючих юристів у сфері європейського приватного права¹.

Однак на цих основних дослідженнях діяльність ЄС у сфері правової політики не обмежується. Останньою ініціативою у цій сфері є створення у 2004 році Об'єднаної мережі по Європейському приватному праву (*Join Network on European Private Law*), до якої увійшла низка провідних науковців, у тому числі і з Групи щодо вивчення Європейського цивільного кодексу (*The Study Group on a European Civil Code*) та наукової групи Європейської дослідницької групи чинного приватного права ЄС (*European Research Group on Existing EC Private Law (Acquis Group)*)². Результатом роботи цієї групи стала розробка у 2008 році «Проекту Загальної системи підходів» (*Draft Common Frame of Reference – DCFR*) [3]. На наше глибоке переконання, саме

¹ Результати роботи цієї групи викладені на: http://www.sgecc.net/pages/en/texts/index.draft_articles.htm.

² Більш детально про цю наукову групу та результати її діяльності див.: <http://www.acquis-group.org/>.

In work the ways of development of modern civil law of Ukraine, in view of the European choice is analyzed. Questions of creation DCFR, as new fundamental academic project which defines the future development of the European private law are investigated in details.

В статтє аналізуються пути развития современного гражданского права Украины, принимая во внимание европейский выбор. Детально исследуются вопросы создания DCFR как нового фундаментального академического проекта, определяющего будущее развитие европейского частного права.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ОЧЕВИДНІСТЬ: ЮСНАТУРАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ПІЗНАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОДИФІКАЦІЯХ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Рабінович С. П.,

доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

На матеріалі цивільних кодексів Франції, Німеччини та України розглядаються юридико-технічні форми виходу та нормативний зміст природно-правової очевидності в європейських кодифікаціях цивільного права.

Ключові слова: юснатуралізм, природно-правові принципи цивільного права, очевидність, здоровий глузд.

Підхід, згідно з яким «відповідне природі» розглядається як дещо очевидне, само собою зрозуміле, має своїм історичним корінням римську юриспруденцію. Так, вже у Цицерона зміст вимог справедливості зводиться до самоочевидних правил: «Немає людини настільки сліпої чи нерозумної, аби взагалі не мати уявлення про те, що таке посів і жнива, що таке підрізка дерев та лоз, в яку пору року та яким чином все це робиться...» (*Оратор*, I. 58) [1, с.125 – 126; 2, с. 52 – 53]. Однак особливого поширення він набуває багатьма століттями пізніше, разом зі зміною домінуючих парадигм наукового мислення за доби Просвітництва [3, с. 62].

Категорія очевидності стає центральною в окремих природно-правових концепціях ХХ ст. Зокрема, йдеться

цей проект на сьогодні є тією найближчою стратегічною законодавчою ініціативою в ЄС. І саме це буде майбутньою правовою політикою, яка має враховуватися в тому числі і при розробці власної правової політики в Україні. Адже можливість вивчення вказаних процесів дасть можливість підготувати нову методологічну базу для зміни основних засад формування українського цивільного законодавства, сприятиме його мобільності до потреб сучасності в контексті входження України до європейського простору. Крім цього, вивчення вказаної кодифікаційної роботи дасть можливість глибше зрозуміти як цивільне законодавство європейських країн, так і межі його уніфікації та зближення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Комаров А. С.* «Европеизация» частного права в рамках ЕС и ее значение для развития частного права в Российской Федерации // *Актуальные вопросы российского частного права: сборник статей, посвященный 80-летию со дня рождения профессора В. А. Дозорцева.* – М.: Статут, 2008. – С. 36–49.

2. *Principles of European Contract Law, Part 1. Performance, Non-performance and Remedies / O. Lando & H. Beale (eds).* – Dordrecht, 1995.

3. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://webh01.ua.ac.be/storme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf.

про трактування класичної юснатуралістичної засади природи речей як того, що є «само собою зрозумілим». (Г. Гаррн, Г. Шпренгер). На думку Г. Гаррна, саме формування норм права значною мірою являє собою «реакцію на розчарування в очікуванні поведінки з точки зору «само собою зрозумілого сприйняття смислу». Соціальні очікування можуть збігатись лише в тому випадку, якщо вони висуваються з позиції «само собою зрозумілого», оскільки тут світоглядні й ідеологічні позиції не конкурують між собою [4, с. 69–70]. Отже, загальна очевидність тут виявляється тим спільним знаменником, в якому узгоджуються соціальні очікування в масштабах соціуму.

Правова очевидність виступає формою репрезентації соціального досвіду в колективній правовій свідомості.